

تصویر
Pic1بیانیه تحلیلی
«منظر فرهنگی»

منظر فرهنگی، یک اصطلاح عامیانه

سید امیر منصوری
استادیار دانشکده معماری،
پردیس هنرهای زیبا،
دانشگاه تهران

amansoor@ut.ac.ir

تصویر ۱. کاکادو، پارک ملی استرالیا.
مأخذ: www.travelbrochures.org

Pic1. Kakadu National Park Australia.
Source: www.travelbrochures.org

منظر یک شیء مستقل است، در حالی که فرهنگ، شیء محسوب نمی‌شود و ماده‌ای ندارد که فصل مشترک آن با منظر گونه‌های خاصی را معرفی کند. فرهنگ در اینجا تأکید بر صفت و ماهیت منظر می‌کند و پدیده‌ای مستقل از منظر نیست که در ترکیب با آن به گونه‌ای خاص از منظر منتهی شود. در نتیجه منظر فرهنگی را می‌توان یک ترکیب وصفی، و نه اضافی، دانست که آن فرهنگ، صفت اسم (در اینجا منظر) است. در ۱۹۹۲ کنوانسیون میراث جهانی یونسکو نخستین مؤسسه حقوقی بین‌المللی بود که منظر فرهنگی را به رسمیت شناخت و آن را در ماده ۱ چنین تعریف کرد: منظر فرهنگی، محصول مشترک انسان و طبیعت است و تحولات اجتماع و نهادهای انسانی در طول زمان را ذیل نفوذ محیط طبیعی و نیروهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی (درون و بیرون سیستم) نمایش می‌دهد. یونسکو در پیوست ۳ قطع‌نامه سال ۲۰۰۸ انواع سه‌گانه منظر فرهنگی را نیز تعریف کرد که شامل مناظر انسان‌ساخت، پویا و اشتراکی بود. پیوست مذکور در تشریح هر سه گونه مذکور بر تعامل زندگی تاریخی انسان در بستر طبیعت و تأثیرات این دو بر یکدیگر اشاره کرده و تفاوت گونه‌ها را در محصول به دست آمده قابل شده و در روند تولید و ماهیت آنها تفاوت را طرح کرده است.

در ترکیبات منظر با پدیده دیگر مانند منظر شهری، منظر طبیعی، منظر راه، منظر مردمی و منظر ساحلی، دو واژه ترکیب دو شیء مستقل هستند که کسره میانشان نتیجه ترکیب یا به عبارت دیگر، فصل مشترک آنها را نمایش می‌دهد. در مثال‌های فوق شهر، طبیعت، راه، مردم و ساحل هر یک مفهوم مستقل و عینی است؛ منظر نیز پدیده‌ای است که از تعامل محیط و انسان، هستی یافته است.

در نتیجه در ترکیب منظر شهری، منظر و شهر دو اسم مستقل هستند که به صورت مضاف و مضاف‌الیه کنار هم قرار گرفته‌اند و ترکیب اضافی منظر شهری را ساخته‌اند. کسره میان دو اسم نتیجه ارتباط آنها را توضیح می‌دهد که ترکیب دو اسم مجزا، گونه‌هایی را حصر می‌کند که در فصل مشترک آن دو قرار دارد. منظر شهر، گونه‌های منظر است که در شهر قرار دارد. این مفهوم از نظر ماهوی منظر است و از نظر گونه مربوط به شهر. در نتیجه ترکیب منظر شهری در مفهوم به یک واژه مرکب (بلوک) بدل می‌شود که از یک "چیز" سخن می‌گوید و آن چیز گونه‌ای از منظر است؛ در حالی که دو مؤلفه به وجود آورنده مستقل و جداگانه دارد.

منظر شهر، منظر راه و منظر مردمی گونه‌های خاص منظر هستند که به نمونه‌های ویژه‌ای که دارای صفت شهری، راهی یا مردمی هستند اشاره دارند. هر دو جزء اضافه در این ترکیبات دارای وجه عینی است و می‌تواند مستقلاً وجود داشته باشد. "ی" در انتهای اسم دوم "ی" نسبت است که از تعلق به این گونه خاص حکایت می‌کند و به وجود آورنده معنای جدیدی نیست. در اصطلاح "منظر فرهنگی"، نسبت میان دو جزء ترکیب فرق می‌کند. در اینجا همچنان

تصویر ۲. اولارا کاتا جوتا، پارک ملی استرالیا.
 مأخذ: www.ournakedaustralia.com.au

Pic2. Uluru Kata Tjuta National Park, Australia.
 Source: www.ournakedaustralia.com.au

در تعریف دونالدیو در ۲۰۰۹ از منظر فرهنگی، ماهیت آن تفاوتی نکرده و توضیح وی ناظر به گروه مخاطبان است. در حقیقت دونالدیو منظر فرهنگی را با ماهیت متعارف خود، مشروط به ادراک آن توسط جمع می‌داند. شاید بتوان این را تنها تفاوت منظر فرهنگی با منظر به حساب آورد؛ چرا که منظر، مجموعه درک مخاطب و شیء بیرونی است که در آن، مخاطب می‌تواند یک نفر باشد. این تعریف فلسفی از منظر، البته در زمان به کارگیری آن در مداخله‌های محیطی، بلافاصله به منظر از نگاه جامعه مخاطبان تبدیل می‌شود و می‌توان گفت تعریف منظر در نگاه مخاطب منفرد مفهومی غیر کاربردی و فلسفی محض است؛ به عبارت دیگر، اجتماعی بودن مخاطب در مفهوم منظر، غیر قابل اجتناب است. در پرسش مجله منظر از صاحب نظران نیز این نکته مورد تأکید قرار گرفته که منظر غیر فرهنگی اساساً وجود ندارد و منظر، هر گونه که باشد، لزوماً فرهنگی است. لذا تأکید بر وجه فرهنگی منظر از نگاه علمی غیر ضروری بوده و فهم جدیدی به دست نمی‌دهد.

بررسی خصوصیات نمونه‌های منظر فرهنگی که در مجامع تخصصی یا حقوقی به آنها اشاره می‌شود و ارزیابی ویژگی‌های مشترک نزدیک به ۹۰ منظر فرهنگی ثبت شده یونسکو نشان می‌دهد که منظرهای فرهنگی، عینیت‌های تاریخی هستند که به نوعی تعامل پایدار و متعادل با محیط طبیعی خود دست یافته‌اند.

باغ ایرانی، ارگ بم، پوشش گیاهی و ریشترس ولد، دره‌ای در آندورا، پارک ملی استرالیا، کوه ووتای در چین، دریاچه هانگزو و ده‌ها نمونه دیگر محدوده‌های طبیعی هستند که انسان‌ها از دیرباز در آن سکونت کرده و آثار مصنوع خود را برای دوام زندگی و بقا در آن برجای گذاشته‌اند. محصول به دست آمده طبیعت ثانویه یا منظر فرهنگی است که از تعادل از دو جزء طبیعت اولیه و مصنوع انسانی شکل گرفته است.

در همه این نمونه‌ها منظر فرهنگی چیزی جز منظر نیست، در حالی که در همه ترکیبات دیگر منظر به گونه‌هایی خاص از منظر اشاره می‌شود.

در نتیجه می‌توان با اطمینان منظر فرهنگی را مانند منظر زیبا، منظر مانتیک، منظر ترسناک، منظر حماسی و منظر عرفانی، ترکیب وصفی دانست که بر صفت خاصی از منظر تأکید می‌کند و گونه‌های خاصی از آن را ممتاز نمی‌کند.

نتیجه‌گیری | رواج اصطلاح منظر فرهنگی در سال‌های اخیر، که به دلیل عمیق شدن توجه مجامع علمی به ابعاد فرهنگی سکونتگاه‌های انسانی و کره زمین بوده است، باعث شده تا رویه علمی نام‌گذاری پدیده‌ها در این حوزه مخدوش شود و تدریجاً اصطلاحی در میان متخصصان و مجامع حقوقی رواج پیدا کند که از دید تعریف فلسفی دچار اشکال است.

با توجه به اشتراک صفت میان نمونه‌های مورد قبول منظر فرهنگی، بهتر است نام این گونه "منظر میراثی" گذارده شود تا در کنار سایر انواع منظر بتواند گونه‌های خاصی از منظر را نمایندگی کند. در این صورت به هنگام صحبت از منظر فرهنگی، شنونده خواهد دانست منظور گونه‌ای از منظر است که دارای ارزش‌های تمدنی و تاریخی ویژه باشد. در حال حاضر و با توجه به مبهم بودن انواعی از منظر، که منظر فرهنگی قصد دارد با آنها اشاره کند، ترکیب منظر فرهنگی به عنوان اصطلاحی عامیانه شناخته می‌شود که نمی‌تواند به تعمیق دانش تخصصی منظر یا میراث جهانی کمک کند. در نتیجه به کارگیری اصطلاح منظر میراثی به جای منظر فرهنگی علمی و منطقی خواهد بود.